

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor
België f 6,-. Losse nummers f 0,25. Verschijnt wekelijks.

„EEN IDEALE KLEINE WERELD”

Door middel van volkstellingen, enquêtes e.d. weten wij heel wat van onze medebewoners.

Zij laten ons duidelijk zien hoeveel boeken er gelezen worden en hoeveel auto's men gebruikt, hoeveel beroepen er zijn en hoeveel bejaarden enz. Wat uit deze cijfers niet blijkt is hoeveel mensen hun vrije tijd gebruiken voor een doel dat naar hun beste weten gericht is op het welzijn van anderen. Al kennen we dit aantal niet, toch weten we dat men overal bezig is om op zijn wijze de wereld bewoonbaarder te maken en men zou zich kunnen afvragen hoe het komt dat de resultaten niet evenredig zijn aan de inspanningen die men zich hiervoor getroost. Het is duidelijk dat één der oorzaken te vinden is in 't feit dat deze inspanning niet gelijk gericht is. Men is het over de wijze waarop dit doel bereikt moet worden niet eens. Men verstaat elkaar niet en gaat zijn eigen gang.

Ook in Frankrijk is er iemand die haar eigen gang gaat. Een lezeres van dit blad maakte er ons op opmerkzaam en vroeg of het niet mogelijk was dat we daarover iets schreven en omdat het doel sympathiek is voldoen we daaraan gaarne. Het gaat om de taak die Josephine Baker op zich heeft genomen. Bezorgd over de vervolging van mensen alleen omdat zij een andere huidskleur hebben of tot een ander ras behoren

heeft zij in haar huis allerlei kinderen opgenomen die hulp behoeven.

Er zijn blanke kinderen en zwarten, bruine kinderen en kinderen van Joodse afkomst enz. En die kinderen brengt zij groot in één gemeenschap. Zoals onze openbare school moet zijn de school waar alle levenskringen in Nederland elkaar ontmoeten, zo is haar huis een ontmoetingsplaats voor kinderen van welke huidskleur en ras dan ook. Waarom nu deze aandacht? Er is nl. een bericht dat dit wereldje door geldgebrek gevaar loopt te verdwijnen. Dit is triest. Want er wordt zoveel gedaan wat minder nuttig is dan juist het samen brengen van de jeugd. Onze lezeres nu hoopt dat door hierop de aandacht te vestigen velen hiervoor een kleinigheid (want dat is de bedoeling) over hebben. Zo een bedragje, dat u met een meevoelend hart in een collectebus stopt, het goede doel volkomen erkennend.

Maar aangezien er geen collecte komt en dus niemand aan uw deur belt voor een gave voor dit doel willen we ons gaarne belasten met het verzamelen van deze giften.

Voelt u er iets voor? Stort dan uw bijdrage vóór 4 juli op postrekening 58 ten name van de Humanistische Luisterkring Utrecht met als omschrijving „Voor Josephine Baker”.

Daarmede willen we Josephine Baker vooral een morele steun geven bij haar poging om te bouwen aan haar wereld.

GRENZEN VAN WETENSCHAP

Wanneer ik met u over wetenschap ga praten wil ik vooropstellen dat wetenschap voor mij een facet van ons leven is, geen privilege van een kleine groep mensen, die zich uit hoofde van hun beroep met wetenschappelijk werk bezig houden. Ik geloof dat wij zowel de wortels als de betekenis van het wetenschappelijk denken veel ruimer moeten zien. In de eerste plaats de wortels. Ieder mens heeft naar mijn mening wetenschappelijke activiteiten in zich. Zeker wanneer we het typische van wetenschappelijk denken zien in: onderzoeken, speuren, weetgierigheid, nieuwsgierigheid. Maar ook proberen, experimenteren hoort bij deze manier van leven. Als kinderen hadden wij dat al: wij wilden weten waar Abraham de mosterd vandaan haalt, waar de kindertjes vandaan komen, hoe wij en vooral hoe zij, het andere geslacht, nu eigenlijk gebouwd zijn. En daarnaast een nieuwsgierigheid, die zich in feite op alles richtte. Zo heeft een ieder zijn herinneringen aan speurtochten in onbekende bossen, in kelders en op zolders van onbekende woningen, maar ook herinneringen aan proefnemingen met vuur en water: vuurtje stoken, dammen leggen in water en putten graven. Dit lijken mij alle uitvloeisels van volstrekt algemene eigenschappen en allerm minst gebonden aan een schoolopleiding of academische graad. Het lijkt mij voorts belangrijk te weten, dat bij dit streven vrijwel steeds, vroeg of laat, angst optreedt. Allicht, want ook het kind komt bij zijn speurtochten op onbekend terrein en dwaalt ver van het vertrouwde eigene. Het zijn avonturen, boeiend, beklemmend. Zonder deze avonturen wordt het leven vlak, vervelend, suf. Zo gezien liggen de wortels van wetenschappelijke activiteit in elk mensenleven. Daarnaast hebben wij met de wetenschap te maken als een functie van onze beschaving. Wij kunnen ons onze beschaving, zelfs in de vulgairste zin des woords niet zonder wetenschap voorstellen. Het is werkelijk niet alleen radio en televisie, die we aan de wetenschappelijke ontwikkeling te danken hebben. Ons gehele denken is er door beïnvloed, ons wereldbeeld is er door gevormd.

Het wordt er steeds meer door gevormd. Terwijl de denkbeelden over de wereld, over de aarde, zon, maan en sterren in vroeger jaren door de wijze uitspraken van priesters werden bepaald, weten wij nu dat alleen de wetenschap zich over de planeten met zin uit kan laten, ook al zal de wetenschap zich wel eens vergissen. Maar ook onze houding ten aanzien van alle mogelijke praktische levensvragen is door diezelfde wetenschap diepgaand beïnvloed. Bij ernstige opvoedingsmoeilijkheden raadplegen we de wetenschappelijk gevormde opvoeder, bij economische puzzels de geschoolde econoom, bij maatschappelijke vraagstukken de socioloog en de arts van

onze tijd voelt zich steeds minder de wonderdoener en tovenaer, maar in de eerste plaats een man, die hard moet werken om wetenschappelijk bij te blijven. Dat wil dus zeggen dat wij moderne mensen zowel de resultaten van het onderzoek in ons leven verwerkt hebben, als dat wij hebben leren denken in de stijl van de wetenschap, ook al hebben we geen enkele wetenschappelijke functie in de engere zin des woords. Ik weet dat er tal van mensen zijn, die deze ontwikkeling uiterst bedenkelijk vinden. Zij wantrouwen deze kant van ons leven diep, zij menen dat de wetenschap stenen voor brood verkoopt, zoals men ons dat als humanisten verwijt. En daarmee komen we dan op het terrein dat ik vanmorgen met u wilde bespreken: zijn er dan geen grenzen, waar liggen die grenzen, wat betekent dat? Bij de beantwoording van die vragen zou ik in de eerste plaats willen zeggen dat wij er goed aan doen noch de wetenschap, noch enig andere kracht in ons leven onvoorwaardelijk voorgoed en voor altijd de alleenheerschappij te geven. Wordt de mens eigenlijk niet door een bundel van vaak tegenstrijdige behoeften, neigingen en activiteiten gedreven? Er is zoveel dat in ons leven belangrijk is. Wij willen de kost verdienen en gezond blijven. Wij willen nutteloze dingen doen en spelen. Er is de liefde van geslacht tot geslacht, maar ook de verbondenheid met de medemens los van geslacht en voortplanting. Wij hebben een hart dat sterke behoeften heeft, maar we hebben ook een geest, die steeds in de weer is, die weetgierig is en geneigd alles te onderzoeken. En het is helemaal niet gezegd dat al deze neigingen op zich zelf, uit zich zelfs steeds weer een harmonisch geheel vormen. Laten wij nu als voorbeeld de proeven overdenken, die de Italiaanse bioloog Petrucci nam. Hij bevruchtte menselijke eicellen in een reageerbuis en liet ze een tijdje groeien. In de loop van dit experiment bleek dat het celklompje een vormeloze massa, een monster werd, zoals wij dat technisch noemen. Onze onderzoeker geraakte hierover blijkbaar zo in opwindning dat hij het klompje cellen vernietigde. Uit de opwinding die dit onderzoek verwekte, niet het minste bij de bioloog zelf, zou men zeggen dat hier nu grenzen bereikt waren en dat hier geen harmonische

personalia

Dr. V. W. D. SCHENK. Geboren 1902 te Meppel. Studeerde medicijnen te Utrecht. Promoveerde in 1931. Publiceerde in de vakpers over neuro-anatomische onderwerpen, in het bijzonder over spraakstoornissen, over de leer der misvormingen, over de neuropathologie van de hersenen. Interesseerde zich verder voor historisch-psychologische onderwerpen (Erasmus, Jeroen Bosch, Jeanne d'Arc)

de paarden

Helder draven, met hun felle staarten recht omhoog in de ontstelde lucht, paarden door de donkergroene zwaarte van de weide; dreunend en geducht slaat hun hoefslag op de vaste aarde.

Als een zwart en onbepaald gesternte draaien ze hun blauwe hemel rond, hoger, hoger, tot zij in de verte los geraken van de moedergrond.

En op vleugels in het licht gedragen, gaan zij in een goddelijk verbond zegevierend voor de zonnnewagen.

J. W. Schulte-Nordholt
uit: *Levend Landschap*

ontplooiing van wetenschapeplijk werk tot stand kon komen. Waarom was dit zo opwindend?

Wetenschappelijk was de proefopstelling nogal onverantwoord en tot mislukking gedoemd, maar zou de onderzoeker eigenlijk niet meer moeten hebben schrikken, wanneer zijn proef wél gelukt was en er in zijn reageerbuis een welgeschapen baby gegroeid was? Werd de opwindendheid verwekt door de verrassende nieuwheid der ontdekking, werd men zich plotseling bewust hoe ver de wetenschap wel zou kunnen gaan? En waarom mocht de wetenschap niet zover gaan? Laten wij vooropstellen dat alle grote ontdekkingen altijd opschudding verwekt hebben, dat ontdekkers en uitvinders altijd gewantrouwd zijn en vaak in de gevangenis terechtgekomen zijn. In dit geval was er echter een duidelijke mislukking, die door de onderzoeker zelf uitdrukkelijk als zodanig beleefd werd. Neen, wanneer we afzien van de angst die het uitzicht op iets nieuws wekt, dan is in dit geval verontrusting alleen maar op zijn plaats wanneer we denken aan het geval dat de proef wel gelukt geweest zou zijn. Dan immers zou de vraag gesteld moeten worden of wij een medemens het lot op zouden mogen leggen in een reageerbuis groot te worden. Het is de wetenschap nu weer die ons spontane gevoel tegemoet komt en ons leert dat een kind gedurende zijn eerste levensjaar vooral, later ook, maar vooral dat eerste jaar, de liefde

nodig heeft van een moeder. Goede vervangmoeders zijn zelden en het gewone gezin schept de beste voorwaarden voor een later gelukkig leven. En daarmee zouden wij dan een grens moeten vaststellen: dat mag niet, dat is onbehoorlijk.

Toch kunt u er zeker van zijn dat de wetenschap met zijn experimenten door zal gaan. Bij zoogdieren zal men zeker proberen na de kunstmatige inseminatie (omstreden bij de mens doch dagelijkse kost in de veeteelt) de zwangerschap buiten het moederlijke lichaam tot een goed einde te brengen. Zolang daarmee geen leed berokkend wordt is er weinig reden de wetenschappelijke onderzoekers tegen te houden, integendeel het is van grote betekenis het wetenschappelijk onderzoek vrij te laten. De groei van onze beschaving en daarmee het wel en wee der mensheid hangt ten nauwste samen met de vraag of wij er in zullen slagen de aarde bewoonbaar te houden en dat is alleen maar denkbaar wanneer de wetenschappelijke ontwikkeling ongehinderd door kan gaan. Daarbij zullen dan nog veel meer intimiteiten van ons leven ontluisterd worden dan nu reeds geschied is. Wij hebben nu meegemaakt hoe de intimiteit van de stratosfeer ontluisterd is, hoe de intimiteit van de atomen en moleculen ontluisterd is, ja, hoe de elektronenmikroskoop de intimiteiten van de cel ontluisterd heeft. Dat zal wel zo doorgaan. Wij zullen er telkens weer aan wennen en wij zullen ons telkens weer heftig opwinden. Telkens ook zullen er grenssituaties ontstaan, waarbij de grenzen inderdaad bereikt worden. Wanneer de atoomfysici onze lucht met gevaarlijke stralen gaan bevuilen, wanneer er weeskinderdjes uit reageerbuizen zullen komen, wanneer het onderzoek en het experiment ten koste van de mens gaat, wanneer onnodig leed gebracht wordt, in al die situaties zal de wetenschap een halt toeeroepen dienen te worden.

De wetenschap ontkomt niet aan het lot van alle menselijke driften, die almachtig kunnen worden en de mens in roes en fanatisme voortdrijven. Het is maar goed dat er dan mensen zijn, zoals die kerkelijke autoriteiten precies 400 jaren geleden, die een beroemde geneesheer en anatoom, Andreas van Wezel, die zich Vesalius noemde, een boetetocht oplegden naar het heilige land omdat hij proeven had gedaan op levende mensen (ter dood veroordeelde misdadigers). Wat niet wegneemt dat deze Vesalius een man van zeer grote betekenis was, die de geneeskunde in onze beschaving zeer belangrijke diensten bewezen heeft en daarmee de mensheid.

V. W. D. SCHENK

lezingen voor de radio

zo. 28 juni VARA 9.45 uur: A. J. Wichers: „Er ligt iets in ons”.

zo. 5 juli VARA 9.45 uur: J. de Leede: „Humanistische gedachtenwisseling”.

zo. 12 juli VARA 9.45 uur: nog niet bekend.

zo. 19 juli VARA 9.45 uur: Tolbert H. McCarroll en J. Bijleveld: „Een verbond van humanisten in Amerika”.

Toen Vestdijk in 1947 zijn boek „De Toekomst der Religie” publiceerde, waarin hij uitging van een breedvoerig beschreven stelling, dat religie naar zijn definitie wordt teweeggebracht door de neiging tot projectie — buiten zichzelf als werkelijkheid aannemen wat innerlijk als wensen, vrezen, behoeften leeft — toen volgde er een nogal onsmakelijk tumult in protestants-theologische kringen.

Dat is allemaal niet meer zo belangrijk — Vestdijk heeft hen conscientieus stuk voor stuk geantwoord — maar één ding viel aanstonds op. Al in de eerste recensies werd gezegd: nou ja, dat heeft Feuerbach allemaal al beweed, dat hebben we toen allemaal ontzenuwd, maar hij deed het beter dan Vestdijk. „Maar geef mij Feuerbach maar!” riep professor De Vos uit, alsof hij het over z'n eigen borreltje had.

Ludwig Andreas Feuerbach werd op 28 juli 1804 in Landshut geboren. Op 18-jarige leeftijd ging hij naar Heidelberg om zich met heel zijn vrome ziel aan de studie der protestantse theologie te wijden. Drie semesters hield hij dit vol, maar toen was de lust voor het vak vervlogen. Met Pasen 1824 was hij in Berlijn, waar Hegel vanzelfsprekend een geweldige indruk op hem maakte. Uit brieven aan zijn familie blijkt dat hij de overgang van de theologische studie naar de filosofie als een voorwaarde van zijn levensgeluk beschouwde. Twee jaar lang volgt hij de colleges in Berlijn, vertrekt dan naar de universiteit van Erlangen. In 1829 promoveerde hij met „De ratione una, universali, infinita” — en te verwaarlozen Hegeliaans proefschrift.

Van 1829 tot 1832 trachtte hij — op de gewone manier een academische loopbaan inleidend — met reeksen van lezingen aan de kost te komen. In Erlangen las hij over logica en metafysica, maar hy had het wel in de keuken kunnen doen. Hij was ook bepaald geen goed impressario voor zijn eigen ster, want het boek dat hij in 1830 „anoniem” uitgaf: „Gedanken über Tod und Unsterblichkeit” versperde hem helemaal de weg naar een eerzaam leraarschap. Het boek werd verboden, in beslag genomen en zijn lezingen werden hem onmogelijk gemaakt.

Een tijd lang heeft hij met schrijven zijn bestaan gevonden. In die tijd verscheen zijn „Geschichte der neueren Philosophie von Bacon bis Spinoza.”

Op 12 november 1837 trouwde hij met Bertha Löw, de dochter van een fabrikant. Alle pogingen echter om zich door een hoogleeraarschap een bestaan te verwerven mislukten. Hij trok in bij zijn schoonouders — op het slot Bruckberg bij Ansbach, en daar zijn de belangrijkste boeken van zijn leven ontstaan. Hij moet het er wel goed hebben gehad. Later, als hij weer rondzwervt, spreekt hij met heimwee over Bruckberg, de rust, de stilte, de natuur.

In 1841 verschijnt zijn boek: „Wesen des Christentums”. Het heeft een enorme indruk gemaakt. Friedrich Engels getuigt er van: „Men moet de bevrijdende werking van

dit boek zelf hebben beleefd om er zich een voorstelling van te kunnen maken, het enthousiasme was algemeen: wij allen waren een tijdlang Feuerbachianen.”

Nu was de gedachte, die aan het werk ten grondslag gelegd was lang niet nieuw. Pierre Bayle en ook de encyclopedisten repten er vaak van, dat de voorstelling die de mensen van hun God hebben geheel is opgebouwd uit elementen van hun eigen bestaan. Zoals Schiller zei: „In seinen Göttern malet sich der Mensch”. En Schleiermacher: „Der Mensch schaffe das Göttliche nach seinem eigenen Ebenbilde”.

Maar als een der Vossen uit de tijd van Feuerbach gemonkeld zou hebben: maar geef mij Schiller maar, dan had men hem weer moeten voorhouden dat Xenophanes al zei: als ossen zich God voorstellen dan zal deze op een os lijken.

Ludwig Feuerbach deed echter veel meer. Hij liet het niet bij een intelligente psychologische opmerking — hij bracht de kerken een aanmerkelijke slag toe door naast het fiasco van de theologie de zin der anthropologie te beklemtonen. Hij haalde de aandacht der mensen voor de hemel terug naar de aarde door zichtbaar te maken dat zij — doende met hemelbespiegelingen — wézenlijk maar vruchteloos met hun aardse ellende bezig waren.

Zonder twijfel zat deze wending in de lucht, anders treedt zo'n golf van weerklink niet op. De kritiek der maatschappij drong naar een bevrijding door een afdoende kritiek der godsdienst; de emancipatie van de denkende mens dier jaren uit de beletselen van de kerk vroeg om een duidelijk, kort, heftig, misschien niet afdoend maar afsluitend argument. Dat gaf Feuerbach.

Het boek was nog niet openlijk atheïstisch. Aanvankelijk wilde hij het zelfs nog weer anoniem publiceren. Pas in zijn latere lezingen, over het „Wesen der Religion” (1851) ging hij verder, werd hij vrijer. Hij stelde daar veel duidelijker nog, dat de mens de theologie moet laten varen om anthropoloog te worden, van hemelgelover aardbewoner te worden. Ook wordt hij politiek: „der Atheismus ist liberal, freigebig, freisinnig”. Zijn latere werk is, naar wat ik er van weet, alleen maar biografisch van belang. Hij werd een puntig materialist: „der Mensch ist, was er iszt”.

Het leven werd moeilijker. De fabriek ging failliet in 1859. Hij moest verhuizen. Het lawaai ergerde hem overal. Als op Bruckberg zou hij het nooit meer krijgen. In 1872 stierf hij aan een longontsteking, na twee beroertes te boven zijn gekomen.

Aan het slot van zijn boek „Wesen der Religion” sprak hij de wens uit dat hij zijn taak had vervuld: zijn lezers van godsvrienden tot mensenvrienden, van gelovigen tot denkers, van bidders tot werkers, van kandidaten voor de hemel tot studenten van de aarde, van christenen (naar eigen bekentenis: half dier half engel), tot mensen, tot volledige mensen te hebben gevormd.